

Andreas Karlsson, *Sydafrikas historia* (Lund: Historiska Media 2016). 331 s.

Den sydafrikanska historien är otvivelaktigt fascinerande och ständigt aktuell. Inte minst apartheid-erans strukturer fortsätter att genomsyra relationer i samhället. Men landets historia är mer än apartheid, och är för de flesta svenskar betydligt mindre känd. För den som är intresserad av landets förflutna finns nu boken *Sydafrikas historia* av Andreas Karlsson.

Författaren är journalist, vilket är märkbart i det direkta och drivande språket. Boken är också i många stycken intresseväckande och spännande. Karlsson fångar läsaren, bland annat genom att introducera en rad både kända och mindre kända personligheters öden. Det mest positiva är att boken gör landets historia, i synnerhet den politiska, lättillgänglig för den allmänt historieintresserade. Det negativa är dock att den inte direkt leder framåt utan ofta reproducerar en traditionell syn på historia som ämne. Det är de politiska aktörerna som står i fokus. De flesta av dessa har varit män och de flesta har varit vita. Hela 68 av 73 aktörer nämnda i "persongalleriet" (s. 313–320) är män. Dock ska påpekas att Karlsson lyfter fram många av de svarta och färgade ledarna som haft betydelsefulla roller i den politiska utvecklingen.

Boken tar sin början för flera miljoner år sedan genom att författaren presenterar den vetenskapliga debatt om människans ursprung som resulterat i omvärderingar av vilken grupp som först anlände till södra Afrika. Fokus är dock på perioden efter 1652, alltså det år då nederländska kolonistörer först anlade Kapkolonin. Därefter berättar Karlsson en ganska traditionell historia. Kapitel om exempelvis briterarnas övertagande av kolonin under början av 1800-talet följs av afrikandernas – alltså de nederländska ättlingarnas – uttåg i *the Great Trek*. Därefter berättas om upptäckten av mineraler, det sydafrikanska kriget 1899–1902, segregationspolitiken fram till 1948:

uppkomsten, kampen mot och avskaffandet av apartheid. Boken landar i samtiden och den kritik som riktats mot ANC under 2000-talet.

Inskjutet i kronologin finns mer tematiska kapitel, bland annat om svenskar som deltog i kolonisationen. Det viktigaste tematiska inslaget är dock diskussionen om den etniska blandningen i landet, i synnerhet om de människor som går under beteckningen färgade – *coloureds* – och som kommit i kläm för att de aldrig varit vare sig tillräckligt vita eller tillräckligt svarta. Här visar författaren god insyn i hur hudfärg format och präglat samhällsrelationer under århundraden. Den gruppen är dock inte så specifik för Sydafrika utan förekommer i andra före detta kolonier i södra Afrika, om än med annan etnisk sammansättning.

Karlssons framställning är populärhistorisk, vilket har fördelar vad gäller att skapa spänning och intresse. Men det medför också problem när komplexa historiska processer förklaras ganska svepande och utan referenser. Exempelvis förklaras briterernas avskaffande av slaveriet i sina kolonier på 1830-talet utifrån att det påverkade arbetsmoralen negativt (s. 77). Detta var möjligen en aspekt av slaveriet, men den måste sättas in i en mycket större kontext. Briterernas försök att introducera kapitalistiska relationer inom jordbruket i kolonierna är ett sådant sammanhang som förbises. Det uppstår likaledes problem när aktörerna inte sätts in i de historiska och samhälleliga kontexter vari de agerat. Sålunda beskrivs svenskar som deltagit i kolonisationen inte som kolonisateurer utan som svenskar som har gjort "betydelsefulla avtryck" och har en "rättmätig plats i den sydafrikanska historien" (s. 142). Den svenske kolonisatören och bryggerigrundaren Jacob Letterstedt anges exempelvis "på det hela taget ha varit en ansvarsfull och respektfull ägare och chef" (s. 152). Det här synsättet reducerar kolonialism till en politisk handling baserat på det politiska maktövertagandet av ett område och ser det inte som en ekonomisk och social relation som alltså även svenskar kunde utnyttja.

Karlsson påpekar mycket riktigt att apartheid var kulmen på en process av segregering och rasism som pågick under flera hundra år och som tydligt förstärktes under 1900-talets första hälft. Dock genomförs ingen djupare analys av syftet bakom vare sig segregationspolitik eller apartheid. Fokus läggs i princip på afrikander-nationalism och det politiska systemet. Här förbises den forskning som sedan 1970-talet har diskuterat hur försörjning av svarta migrantarbetares familjer i reservaten och hemländerna varit centralt för apartheid som ekonomiskt system. Författaren tangerar ämnet och noterar att det vita Sydafrikas ekonomi inte klarade sig utan den svarta arbetskraften. Detta är i och för sig riktigt, men apartheid baserades aldrig på en strävan att separera vita och svarta. Det var snarare ett försök att reglera de omständigheter under vilka svarta tilläts vara i det vita Sydafrika. Läsaren

blir därmed kvar med intrycket att rasismen som präglat landets historia mest har varit en fråga om hudfärg, inte att den har varit direkt relaterad till hur samhället ordnat sin försörjning.

Trots viss avsaknad av samhälleliga analyser av historiska processer bör det påpekas att boken har förtjänster, till exempel vad gäller den politiska utvecklingen och de olika etniska grupperna. För den som vill närma sig Sydafrikas historia fungerar den här boken således bra som en introduktion och översikt som kan leda vidare till fördjupande litteratur.

Uppsala universitet

FREDRIK LILJA

Bertil Wennerhed & Kristina Örtenhed (red.), *Fritt ord 250 år: Tryckfrihet och offentlighet i Sverige och Finland – ett levande arv från 1766* (Stockholm: Sveriges Riksdag 2016). 725 s.

För att fira minnet av 1766 års svenska tryckfrihetsordning (TF 1766) publicerade Sveriges Riksdag 2016 en diger volym som väger in på upp emot 730 sidor. Boken innehåller 22 uppsatser författade av personer verksamma både inom ett flertal akademiska ämnen (bland annat historiker, litteraturvetare och rättshistoriker) och inom yrken som direkt berörs av tryckfrihetslagstiftningen (jurister, politiker, redaktörer). Flertalet uppsatser bygger på litteraturstudier och egen tidigare forskning. Min bedömning är att de över lag är väl skickade för denna uppgift. Nedan kommer i första hand uppsatserna som berör Sveriges historia att behandlas.

TF 1766 var på många sätt banbrytande i sin samtid. Offentlighetsprincipen, som härrör från denna lag, har utövat ett starkt inflytande på samhällslivet ända sedan dess tillkomst. Kanske till och med de svenska medborgarnas traditionellt starka tillit till staten, i alla fall delvis, härrör från myndigheternas transparens? Denna uppfattning lanserades redan under 1800-talet. Den från början säreget svenska offentlighetsprincipen har sedan exporterats till andra europeiska länder, som juristen Helena Jäderbloms uppsats visar, särskilt sedan Sveriges EU-inträde. Tryckfriheten var inte oinskränkt, det var till exempel förbjudet att förtala kungen, rådet, ämbetsmännen eller riksdagen. Åtal fick dock väckas först i efterhand, och då var det en angiven ansvarig utgivare som fick stå till svars. Detta behövde inte vara samma person som författaren, då TF 1766 innehöll skydd för författaranonymitet. Säreget för TF 1766, och vid denna tidpunkt unikt i världen, var också att tryckfriheten gavs grundlags skydd. Johan Hirschfeldt framhåller i sin uppsats att de svenska principerna för förändring av